

tegrum habeat volo, rogo, conjuro. Decevi etiam A per hanc cartulam immunitatis et cessionis, meam basilicam superius memoratam sine gestorum obligatione manere. Et quia id antea consuetudo non fuit, et modo a regibus et principibus mihi est concessum, voluntatem pietatis vestræ in hoc scripto pretermittere nolui, sed in omnibus per vos roborari, et confirmari exposco, ut deinceps ratum permaneat. Et si quis unquam fuerit, qui contra hanc deliberationem meam, quam ego pro firmitatis studio cum metropolitani et reliquorum episcoporum consilio ac suasionem decevi conscribere, quoquo tempore venire temptaverit, aut fortassis locum refragandi quesierit, in primis a liminibus sanctarum ecclesiarum ab omnibus episcopis et sacerdotibus Dei, tam presentis temporis quam futuri, sit excommunicatus, et alienus a pace, et in futuro iudicio cum sanctis et amicis Dei, in quorum honore hec conscriptio facta est, meum ac dominorum meorum metropolitanorum seu episcoporum presentium super se adesse sentiat iudicium, et sit anathema marantha. At insuper ut hec cartula firmiter possit adipisci plenitudinem, provincialium dominorum episcoporum et fratrum meorum presbyterorum seu diaconorum conscriptionibus ipsam volui corroborare. Actum Parisius civitate, sub die xii Kalend. septembris, anno 5 Chariberti regis^a. Germanus peccator hanc cartulam cessionis et emunitatis a me factam relegi et subscripsi, sub die quo supra. Ni-

etius Lugdunensis episcopus in Christi nomine, petente apostolice domno et fratre meo Germano episcopo, et domna Ulthrogthe regina, atque domna Chrodesmta ac Chroberga, constitutionem hanc, scilicet a presenti tempore a successoribus domni Germani episcopi perpetuo custodiendam relegi, et manus mee subscriptione corroboravi notato die^b. Prætextatus Cabillonensis episcopus, deliberationem superius comprehensam, rogante et presente domno Germano episcopo, gaudenter suscepi relegendam et subscripsi notato die. Felix Aurelianensis episcopus juxta consensum et deliberationem domni Germani in perpetuo mansuram, subscripsi notato die. Eufro-nius Nivernensis episcopus, rogante domno apostolico Germano episcopo, hanc deliberationem relegi et subscripsi, notato die. Domicianus Carnotensis episcopus, juxta consensum et deliberationem fratris mei Germani episcopi consensi et subscripsi notato die. Donnolus Cenomanensis episcopus, consensi et subscripsi notato die. Caleticus peccator, juxta consensum et deliberationem domni Germani episcopi, consensi et subscripsi notato die. Victurius peccator, juxta deliberationem hanc, Germano presente fratre meo et rogante, consensi et subscripsi notato die. Leodebaudus peccator consensi et subscripsi notato die.

Amanuensis notarius, sub jussione domni Germani episcopi, hoc privilegium cessionis scripsi et subscripsi.

^a Cum Chlotarius, Chariberti pater, ad annum 561, ultra diem decimam novembris vitam produxerit (*Longueruana*, p. 164, dies xii kal. sept. id est 21 Augusti, anni quinti Chariberti, incidit in annum Christi 566.

^b Ex episcopis quorum hic apposita sunt nomina, si Necetium et Domnolum excipias, nulli sua sedes as-

signatur. Prætextatus enim tunc erat episcopus Rotomagensis, Felix Nannetensis, Eufro-nius Turonensis, Donitianus Andegavensis; ut arguit Cointius (*Ubi supra*, p. 67) ex subscriptionibus concilii Turonensis habiti post menses duos et 27 dies a tempore quo data fingitur charta de qua agimus.

SANCTI GERMANI, PARIISIENSIS EPISCOPI, EXPOSITIO BREVIS ANTIQUÆ LITURGIE GALLICANÆ

Ex ms. Codice sancti Martini Augustodunensis a D. Martene exscripta Thes. anecdot. t. V.

D. MARTENE ADMONITIO.

Post abrogatam apud patres nostros antiquam Ecclesiæ Gallicanæ Liturgiam, quæ ei suffecta est missa Romana, brevi tempore adeo prævaluit, ut paucis post annis omnis illius memoria apud universos pene oblitterata videretur, vixque ipsius nomen apud aliquos audiri contingeret. Quapropter qui nostra ætate de rebus liturgicis tractaverunt scriptores accurati, hanc in se provinciam in primis susceperunt, ut eam jacentem ac pene sepultam in tenebris, ex pulvere suscitarent. Primus hoc sine digna laude id tentavit piæ memoriæ cardinalis Bona in libro 1 Rerum liturgicarum, cap. 12, ubi antiqui ritus Gallicani vestigia

ex veteribus scriptoribus ob oculos ponit. Sed hæc pro rei dignitate et magnitudine levia sunt. Multo felicius rem exsecutus est vir multæ eruditionis Josephus Thomasius, qui Romæ tres veteres Codices Liturgiæ Gallicanæ ex bibliotheca reginæ Sveciæ typis mandavit, rursus Parisiis recusus a Mabillonio cum veteri Lectionario Gallicano ab eo in Luxoviensi monasterio reperto, et eruditis observationibus illustrato: qui et ipse quartum Liturgiæ Gallicanæ Codicem ex Bibliotheca Bobiensi publici juris fecit in Musei Italici tomo primo. Verum his omnibus in libris, id unum duntaxat, quod tamen præcipuum est, habemus, ut eas sciamus preces, quas ad altare celebrans sacerdos recitaret, cum lectionibus quas sacri ministri populo pronuntiabant. At quid interim chorus decantaret, quove ordine, nos hactenus latebat. Id quidem auctoritate veterum demonstrare quidam tentaverunt; verum omnino fere incassum. Nam præterquam quod in multis defecerunt, in aliquibus etiam erraverunt.

Illud autem emolumentum ex sequenti Expositione antiquæ Gallicanæ Liturgiæ accedit, ut integrum illius ordinem, quidve in choro cantaretur, penitus resciamus.

Nam primo Liturgia incipiebat ab antiphona, quam cum versu psalmi et gloria Trinitatis chorus præcinebat.

2. Antiphonam sequebatur præfatio, seu admonitio ad populum, quam sacerdos prælegebat ad hortandam plebem, ut ad quam convenerat solemnitate debita cum veneratione celebraret. Non me latet quosdam inter antiphonam et præfationem constituere hymnum angelicum a choro decantandum. Verum id absque offi-auctoritatis fundamento. Nam duo ex Gregorio Turonensi loca, quæ ad id probandum proferunt, nihil prorsus evincunt, sed hymnum illum in quibusdam aliis supplicationibus publicis decantatum fuisse demonstrant. Imo in Liturgia Gallicana, quam ex Codice Bobiensi vulgavit Mabillonius, hymnus *Gloria in excelsis Deo* pro gratiarum actionibus post missam privatim recitandus constituitur. Itaque antiphonam sequebatur præfatio seu prælectio, unde in nostra sequenti Expositione dicitur *Antiphona ad prælegendo*, id est ante præfationem quam per modum exhortationis prælegebat sacerdos.

3. Post præfationem diaconus alta voce silentium indicebat, cujus ritus meminit Gregorius Turonensis lib. vii Hist. Franc. cap. 8, his verbis: « Unde factum est, ut quadam die dominica postquam diaconus silentium populis, ut missæ auscultarentur, indixit, » etc. Quo loco *missæ pro orationes* sumi non dubito.

4. Indicto silentio, sacerdos populum salutabat, ac populi responsioni collectam subiciebat a cunctis flexis genibus devote audiendam, ut probant sancti Casarii quidam sermones.

5. Post collectam chorus cantabat trisagium, et quidem græce et latine, quod sequebatur canticum Zachariæ *Benedictus Dominus Deus Israel*. Hoc tamen canticum in Quadragesima cum aliis lætitiæ hymnis supprimebatur.

6. Sequebatur lectio ex prophetis et ex apostolo. Nam præter Evangelii lectionem, duas, unam ex veteri, alteram ex Novo Testamento, lectiones cantabant, quem ritum videre est apud Gregorium Turonensem lib. i de Miraculis sancti Martini cap. 5, ubi hæc habet: « Factum est ut illa Dominica, prophetica lectione jam lecta, ante altarium staret, qui lectionem beati Pauli proferret. » In sanctorum festivitatibus sive martyrum sive confessorum acta eorum etiam publice legebantur, ut auditis eorum virtutibus populi ad similia perpetranda accenderentur. Ita Gregorius Turonensis, lib. i de Gloria martyrum cap. 88, lectam fuisse sancti Polycarpi passionem narrat.

7. Lectionibus pronuntiatis, chorus hymnum trium puerorum decantabat, et quidem, ut reor, per modum responsorii, quem sane hymnum a Gregorio Turonensi, Historiæ Francorum lib. viii, cap. 3, *psalmum responsorium* dici conjicio. Nam quælibet ex Scripturis cantica psalmodum nomine donare consueverant veteres. Porro ad hunc ritum spectare existimo canonem 13 concilii Toletani iv, « Ut per omnes Hispaniæ Ecclesias vel Galliæ in omnium missarum solemnitate decantetur hymnus trium puerorum in pulpito. »

8. Dum diaconus ad analogium Evangelium cantaturus procederet, chorus interim trisagium præcinebat, quod cantato Evangelio iterum repebat.

9. Post Evangelium, episcopus verbum e suggesta habebat ad populum; aut si per infirmam valetudinem id sibi non liceret, vel forte tardioris esset linguæ, homillas proprias aut ab aliis compositas, maxime sanctorum Patrum, pronuntiari a sacerdotibus aut diaconis jubebat.

10. Deinde diaconus super audientes et catechumenos preces constitutas effundebat, de quibus ritibus satis egimus in libro i de antiquis Ecclesiæ ritibus.

11. Ejectis catechumenis, diaconus silentium indicebat; tum corpus Domini in turri conservatum ex præcedenti sacrificio deferebat ad altare, ut constat tum ex hac nostra Expositione, tum ex Gregorii Turonensis libro de Gloria martyrum, cap. 85. Romani non in turri, sed in capsâ illud deferebant, idque in nonnullis etiam Gallicanis Ecclesiis observabatur. Porro ex hoc ritu lucem aliquam afferre possumus canonem 17 concilii Arausicani i, ad quem omnes fere eruditi hactenus cæcutiunt: « Cum capsâ et calix offerendus est et admixtione Eucharistiæ consecrandus, » ut scilicet capsâ dominicum corpus continens

afferatur ad altare, cum facienda est in missa oblatio calicis cum admixtione seu præsentiâ Eucharistiæ consecrandi.

12. Allata ad altare Eucharistia, fiebat panis et vini consecrandi oblatio, atque interim chorus canebat *Sonus*, id est antiphonam quæ nostro offertorio respondebat, aut quid simile. Forte *Sonus* aliud nihil erat quam quod Expositio nostra mox *Laudes* appellat. *Laus* autem in Missali Mozarabum constat ex Alleluia et uno versiculo, sed in Gallicana Liturgia ter repetitum fuisse Alleluia ad significanda tria tempora, ante legem, sub lege, et sub gratia, docet nostra Expositio, idque forsan cum triplici versiculo.

13. Facta oblatione, sacra recitabantur diptycha, hoc est nomina episcoporum (et aliorum scripta in tabella altari superposita. Hujusmodi tabellam eburneam vidi in ecclesia Bituricensi, in qua archiepiscoporum nomina continentur, sed hodie nullus illius usus superest apud Biturigas.

14. Recitatis diptychis, sacerdos *Collectionem post nomina* dicebat, postea pacis osculum fideles sibi invicem impertiebant; tum sacerdos recitabat *Collectionem ad pacem*, quam sequebantur contestatio (ita præfationem illi appellabant) et canon qui brevissimus erat.

15. Post consecrationem sacerdos recitabat orationem *Post secreta*, quæ verba demonstrant consecrationis verba secreto ac sub silentio a sacerdote fuisse prolata. Postea fiebat contrafactio et commixtio corporis Christi. Atque interim chorus antiphonam concinebat, eaque finita, sacerdos collectam ante orationem Dominicam recitabat, orationem Dominicam sequebatur altera collecta a sacerdote pronuntiata.

16. Ante communionem, benedictio populo impertiebatur, et quidem tribus orationibus ab episcopo, unica eaque brevi a simplici sacerdotè, hoc modo: *Pax, fides, et charitas, et communicatio corporis et sanguinis Domini sit semper vobiscum.*

17. Dum fiebat communio, aut ea peracta, chorus psallebat Trecanum. Quid autem esset Trecanum non satis capio. Triplicem cantum vocis etymologia significare videtur. In regula autem sancti Aureliani præscribitur, ut *psallendo omnes communicent*. Erit forte qui Trecanum interpretetur symbolum apostolorum sanctæ Trinitatis fidem explicans, quod in Missali quidem Mozarabum post consecrationem ante communionem dicendum præscribitur, in Gallicana vero Liturgia post communionem recitaretur.

18. Tandem sacerdos dicebat orationem *Post Eucharistiam*, quam sequebatur alia collecta.

Hæ sunt fere omnes antiquæ Gallicanæ Liturgiæ partes, quas hic breviter ob oculos ponere et illustrare libuit, ad promptiorem sequentis operis intelligentiam; in cujus parte seu epistola secunda multa alia notatu dignissima occurrunt, ea maxime quæ de Quadragesima et de traditione symboli competentibus narrent, in quibus ritus hactenus ignoti expenduntur.

Verum ad antiquorum rituum cognitionem, quam ex sequenti opere accipimus, illud accedit, et quidem longe majoris momenti, quod duo præcipua Ecclesiæ catholicæ dogmata de Eucharistia in ea clare omnino asseruntur. Transubstantiationem dico, et realem Christi sub speciebus panis et vini præsentiam: quæ duo præsertim impugnant hodie heterodoxi. Primum clare enuntiatur his verbis: *Panis vero in corpore et vinum transformatur in sanguine, dicente Domino de corpore suo: Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*. Alterum cum ait: *Antiquitus sanctis Patribus fuit, ut dum sacerdos oblationem frangeret, videbatur quasi angelus Dei membra fulgentis pueri cultro concidere, et sanguinem ejus in calicem excipiendo colligere, ut veracius diceret verbum dicente Domino, carnem ejus esse cibum et sanguinem esse potum*.

Reliquum est ut de auctore hujus operis et de tempore quo scriptum sit breviter inquiramus. De auctore, cum nomen ejus non præferat vetus Codex sancti Martini Augustodunensis, ex quo illud descripsimus, nihil certo definire possumus; conjecturas tantum damus. Initio hæc leguntur: *Germanus episcopus Parisius scripsit de missa*. Igitur aut Germani fetum hic esse existimamus, aut prolixioris ejus operis epitomen, ab aliquo ejus discipulo conscriptam, et forte in Æduensi sancti Symphoriani cœnobio, ubi ille vitam monasticam profitebatur, priusquam ad infulas ecclesiæ Parisiensis eveheretur.

De tempore quo scripta fuerit sequens missæ Gallicanæ Expositio, duo mihi certo constare videntur, primum post assumptum ad sedem Parisiensem Germanum; alterum ante abrogatam in Gallicanis Ecclesiis antiquam patrum nostrorum Liturgiam, quæ statim post inductam ejus loco missam Romanam non comparuit, scriptam fuisse: id autem factum a Carolo Magno, hortante Adriano papa, vulgo docent qui de his rebus accuratius scripserunt, hoc est sub finem sæculi viii. Verum ut ad Germani episcopi tempora hanc descriptionem referam, illud facit, quod post lectas sanctorum Patrum homilias, declarat preces a diacono super catechumenos factas ante eorum et infidelium de ecclesia ejectionem, qui ritus vix Germani tempora attigit. Quapropter saltem medio sæculo vi opus sequens scriptum fuisse existimamus, cujus vel inconditus scribendi modus et barbaræ voces antiquitatem demonstrant; unde et religio nobis fuit quidquam in eis corrigere.

EXPOSITIO BREVIS

ANTIQUÆ LITURGÆ GALLICANÆ

IN DUAS EPISTOLAS DIGESTA.

EPISTOLA PRIMA,

QUOMODO SOLEMNIS ORDO ECCLESIAE AGITUR, QUIBUSVE INSTRUCTIONIBUS CANON ECCLESIASTICUS DECORATUR.

Germanus episcopus Parisius scripsit de missa : A Christi Hebræis litteris edidit. Servate ergo honorem — Prima igitur ac summa omnium carismatum missa canetur, in commemoratione mortis Domini, quia mors Christi facta est vita mundi, ut offerendo proficerit in salute viventium et requiem defunctorum.

DE PRÆLEGERE.

Antiphona ad prælegendo canetur, in specie patriarcharum illorum qui ante diluivium, adventum Christi mysticis vocibus tonnerunt, sicut Enoc septimus ab Adam, qui translatus est a Deo, prophetavit dicens : *Ecce venit Dominus in sanctis mirabilibus suis facere iudicium (Judæ, 14)*, et reliqua. Quod testimonium Judas apostolus frater Jacobo, in Epistola sua commemorat. Sicut enim prophetantibus venit manus Domini super arcam, ut in damnatis daret reliquias terræ ; ita psallentibus clericis procedit sacerdos in specie Christi de sacrario tanquam de cœlo in arca Domini, quæ est Ecclesia, ut tam monendum ^a quam exhortandum nutriat in plebe bona opera, et extinguat mala.

DE SILENTIO.

Silentium autem diaconus pro duobus rebus annunciat, scilicet ut tacens populus melius audiat verbum Dei, et sileat cor nostrum ab omni cogitatione sordida, quo melius recipiatur verbum Dei.

Sacerdos ideo datur populo, ut dum ille benedicit plebe dicens : *Dominus sit semper vobiscum*, ab omnibus benedicatur dicentibus : *Et cum spiritu tuo* : ut tanto magis ille dignus sit populo benedicere, quantum, favente Deo, de ore totius populi recipit benedictionem.

DE AIUS ^b.

Aius vero ante prophetia pro hoc cantatur in Græca lingua, quia prædicatio Novi Testamenti in mundo per Græca lingua processit, excepto Mattheo apostolo, qui primus in Judæa Evangelium

^a Id est monendo et exhortando.

^b Aius pro Agios hic poni nemo non videt, intelligiturque de trisagio seu brevi oratione quam chorus post benedictionem ante prophetiam decantabat, qualem forte legimus in missa Mozarabum in hunc modum, *Agios, Agios, Agios, Domine Deus rex æternus, tibi laudes et gratias*. Aut similem illi quam in Parasceve concinit Ecclesia *Agios o Theos, Agios Ischyros, Agios Athanatos elyson imas*.

^c In sacro Parasceves die Ecclesia Græce et Latine decantat *Agios o Theos, Agios Ischyros, Agios*

linguæ, quæ prima Evangelium Christi vel suo senio recipit, vel suis litteris docuit primum canticum. Incipiente præsule Ecclesiæ Aius ^c psallet dicens Latino cum Græco, ut ostendat junctum Testamentum Vetus et Novum. Dictum *Amen* ex Hebræo instar tituli quod in trinitate linguarum instigante Deo Pilatus posuit super crucem constans quamvis ignarus *Jesus Nazarenus*, id est Sanctum et Regem. Tres autem parvoli qui ore uno sequentes *Khyrie elison* Hebræa scilicet Græca et Latina, vel trium temporum sæculi, ante legem scilicet sub lege et sub gratia,

DE PROPHETIA.

Canticum ^d autem Zachariæ pontificis in honorem sancti Johannis Baptistæ cantatur, pro eo quod primordium salutis in baptismi sacramenta consistit, quod in ministerium Johannis Deo donante suscipit et deficiente umbra veteris, et oriente nova Evangelii claritate Johannes medius est prophetarum novissimus et evangelistarum primus ante faciem veræ Lucis radians lucerna fulsit : ideo prophetia quam pater ejus ipso nascente cecinit, alternis vocibus ecclesia psallet.

DE PROPHETA ET APOSTOLO.

Lectio vero prophetica suum tenet ordinem, veteris videlicet testamenti corripiens mala et adnuncians futura, ut intelligamus ipsum Deum esse, qui in prophetia tonuit, quam qui et in Apostolo docuit, et in Evangelico splendore refulsit.

DE APOSTOLO.

Quod enim propheta clamat futurum, apostolus docet factum. Actus autem apostolorum vel Apocalypsis Johannis pro novitate gaudii Paschalis leguntur, servantes ordinem temporum sicut historia Testamenti Veteris in Quinquagesimo, vel gesta sanctorum ^e confessorum ac martyrum in solemnitati-

Athanatos elyson imas. Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis miserere nobis.

^d Canticum illud ipsum est quod refertur Lucae capite 1, quodque Ecclesia quotidie in matutinis laudibus frequentare solet, scilicet *Benedictus Dominus Deus Israel*, etc.

^e Acta sanctorum martyrum et confessorum in Liturgia Gallicana olim recitata fuisse demonstravimus in lib. 1 de Antiquis Ecclesiæ ritibus cap. 4, art. 4, quem ritum Ecclesia Romana non recipiebat.

bus eorum, ut populus intelligit quantum Christus amaverit famulum, dans ei virtutis indicium, quem decessu plebicula suum postolat patronum.

DE HYMNUM.

Hymnum autem trium pœrorum, quod post lectionis canetur in figura sanctorum veterum, qui sedentes in tenebris adventum Domini expectabant. Sicut enim illis silentibus quartus angelus adfuit in nuberroris, inferens ignis incendia vicis: ita et istis Christo pœrolantibus ipse Dei Filius magni consilii Angelus adfuit, qui tartaria frangens imperia, gaudium resurrectionis illos liberans intulit, quod Evangelista docet. Secundum hoc etiam ecclesia servat ordinem, ut inter benedictionem et Evangelium lectio intercedat nisi tantum modo responsorium, quod a parvulis canetur, instar innocentum qui pressi in Evangelium consortis Christi nativitatem leguntur, vel eorum parvolorum qui properante ad passionem Domini, clamabant in templum *Osanna Filii David*, Psalmista canente *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* (Ps. viii, 3).

DE AIUS ANTE EVANGELIUM.

Tunc in adventu sancti Evangelii claro modulamine denuo psallet clerus *Aius* in specie angelorum ante faciem Christi ad portas inferi clamantium: *Tollite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Dominus virtutum rex gloriæ* (Ps. xliii, 7).

DE EVANGELIO.

Egreditur processio sancti Evangelii velud potentia Christi triumphantis de morte, cum pœdictis armoniis, et cum septem candelabris luminis quæ sunt septem dona Spiritus sancti vel v. legis lumina mysterio crucis confixa, ascendens in tribunal analogii^a, velud Christus sedem regni paternæ, ut inde intonit dona vitæ, clamantibus clericis *Gloria tibi, Domine*, in specie angelorum qui nascente Domino *Gloria in excelsis Deo* (Luc. ii, 14) pastoribus apparentibus cecinerunt.

DE SANCTUS POST EVANGELIUM.

Sanctus autem quod redeunte sancto Evangelio clerus cantat, in specie sanctorum, qui redeunte Domino Jesu Christo de inferis canticum laudis Dominum sequentis cantaverunt, vel septuaginta quatuor seniorum quos in Apocalypsin Johannes commemorat, qui mittentes coronas suas ante Agnum dulcia canticum cantaverunt.

DE OMELIAS.

Homelias autem sanctorum quæ leguntur b pro

^a Analogium dicitur locus altus supra chorum, ubi stant libri sanctæ prædicationis, inquit Petrus Bohérius: cœi favet sanctus Isidorus lib. xv Origin. cap. 4. Alii analogium interpretantur pulpitum.

^b Hinc colliges pastores olim intra missarum solemniam non semper perorasse ad populum, sed eos qui impeditioris erant linguæ aut infirmæ valetudinis, homilias sanctorum Patrum, aut a se compositas legisse aut ab aliis legi jussisse. Ita Cæsarius Arelatensis antistes, cum propter valetudinem jam concionari per se non posset; a sacerdotibus atque diaconis sermones proprios, aut sanctorum Ambrosii,

sola prædicatione ponuntur, ut qualequid propheta, Apostolus, vel Evangelium mandavit, hoc doctor vel pastor Ecclesiæ apertiori sermone populo prædicet: ita arte temperans, ut nec rusticitas sapientes offendat, nec onesta loquacitas obscura rusticis fiat.

DE PRECE.

Preces vero psallere levitas pro populo ab origine libris Moysacis ducit exordium, ut audita apostolis prædicatione, levitæ pro populo deprecantur, et sacerdotes prostrati ante Dominum pro peccata populi intercedant, dicente Domino ad Aaron: *Tu et filii tui vel omnis tribus Levi portabitis peccata populi mei*, utique non penaliter sustinendo; sed precibus sublevando.

DE CATICUMINO.

Caticuminom ergo diaconus ideo clamat juxta anticum ecclesiæ ritum, ut tam Judæi, quam hæretici, vel pagani instructi, qui grandis ad baptismum veniebant, et ante baptismum probantur starent in ecclesia, et audirent consilium Veteris et Novi Testamenti, postea deprecarent pro illos levitæ, diceret sacerdos collecta, post prece exirent postea foris, qui digni non erant stare, dum inferebatur oblatio, et foras ante ostium abscurrerent prostrati ad terram magnalia: quæ cura ad diaconum vel ad ostiarium pertinebat, ut illis admoveret extre, iste provideret ne quis indignus retardaretur in templo dicendo nolite dare Sanctam canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos. Quid enim in terra sanctius confectione corporis et sanguinis Christi? et quid plus immundum canis et porci? Similitudine comparandum eo, vel qui non est purgatus baptismo, vel non monitus crucis signaculum.

Spiritualiter jubemur silentium facere observantes ad ostium, id est ut tacentis a tumultu verborum vel vitiorum signum crucis ponamus ante faciem nostram, ne intret concupiscentia per oculos, ira per aurem, ne prodeat sermo turpis ex labiis, et hoc solum cor intendant, ut in se Christum suscipiat.

DE SONO.

Sonum autem, quod canetur quando procedit oblatio, hinc traxit exordium. Præcepit Dominus Moysi, ut faceret tubas argentæas, quas levitæ clangent quando offerebatur hostia, et hoc esset signum, per quod intellexeret populus qua hora inferebatur oblatio, et omnes incurvati adorarent Dominum, donec veniret columna ignis aut nubes, qui benediceret sacrificium. Nunc autem procedentem ad altarium corpus Christi non jam tabe inreprehensibili-

Augustini, sive aliorum conciones recitari jubebat, ut legitur in ejus Vita.

^c Olim solemniss missa non celebrabatur, quin ex præcedentis diei sacrificio Eucharistia deferretur ad altare; id in ecclesia Romana initio missæ præstant acolythi in capsis, ut constat ex veteri Ordine Romano i, num. 8, Musei Italici tom. II. In Gallicana vero diaconi hoc munus obibant ante oblationem, corpus Christi deferentes in turribus, ut patet ex hoc loco, quem mire illustrat Gregorius Taronensis libro de Gloria martyrum cap. 85, his verbis: *Tempus ad sacrificium offerendum advenit, acceptaque tur-*

libus, sed spiritalibus vocibus præclara Christi A magnalia dulci modilia psallet Ecclesia. Corpus vero Domini ideo defertur in turribus, quia monumentum Domini in similitudinem turris fuit scissum in petra, et intus lectum ubi pausavit corpus dominicum, unde surrexit Rex gloriæ in triumphum. Sanguis vero Christi ideo specialiter offertur in calice, quia in tale vasum consecratum fuit mysterium Eucharistiæ pridie quam pateretur Dominus ipso dicente, *Hic est calix sanguinis mei mysterium fidei qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* (Matth. xxvi, 28). Paulus vero in corpore et vinum transformatur in sanguine, dicente Domino de corpore suo : *Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi, 55). De pane dixit *hoc est corpus meum*, et de vino *hic sanguis meus* (Matth. xxvi, 28). B Aqua autem ideo miscitur, vel quia decet populo unitum esse cum Domino, vel quia de latere Christi in cruce sanguis manavit et aqua, et unum mundemur a labe culpæ, alio præparemur ad regna cælorum.

Patena autem vocatur ubi consecratur oblatio, quia mysterium Eucharistiæ in commemoratione offertur passionis Domini. Palla vero linostina in illius indumenti tenet figuram, quia in gyro contexta a militibus non fuit divisa, tonica scilicet Christi. Corporalis vero palla ideo pura linia est super quam oblatio ponitur, quia corpus Domini puris linteaminibus cum aromatibus fuit obvolutum in tumulo. Coopertum vero sacramentorum ideo exornatur, quia omnia ornamenta præcellit resurrectio Christi, C vel camera cæli quæ nunc Dominum teget ab oculis nostris. Sircum autem ornatur, aut auro, vel gemmis, quia Dominus Moysæ in tabernaculo fieri velamina jussit ex auro, iacincto, et purpura, coccoque bis tincto et bysso retorta : quia omnia illa mysteria in Christi præcesserunt stigmata.

Laudes autem, hoc est Alleluia, Johannes in Apocalypsi post resurrectionem audivit psallere. Ideo hora illa Domini palleo quasi Christus tegitur cælo, Ecclesia solet angelicum canticum : quod autem habet ipsa Alleluia prima et secunda et tertia signat tria tempora ante lege, sub lege, sub gratia.

Nomina defunctorum ideo hora illa recitantur quia palleo tollitur, quia tunc erit resurrectio mortuorum, quando adveniente Christo cælum sicut libet D plicabitur. Pacem autem ideo Christi mutuo proferunt, ut per mutuo osculo teneant in se caritatis affectum, et qui aliqua fuscatur discordia, cito recurat ad gratiam, vel petat proximo veniam, ne pacem falsam dando incurrat proditionis consortium, et tantum melius proficiat Eucharistia suscepta vel benedictio tradita, quantum Christus conspicerit pacifica esse corda, quia ipse mandavit discipulis

diaconus in qua mysterium Dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad ostium ingressusque templum, ut eam altari superponeret. » etc.

* Adde cantare.

b Longiorem benedictionem super populum ante communionem proferebat olim episcopus, ut pote

A cælos ascendens, *pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (Joan. xiv, 27), et in hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis.

Sursum corda ideo sacerdos habere admonet, ut nulla cogitatio terrena maneat in pectoribus nostris in hora sacræ oblationis, et tanto melius recipiatur Christus in mente, quanto sola cogitatio ipsum constatur adtendere. Confractio vero et commixtio corporis Domini tantis mysteriis declarata antiquitus Sanctis Patribus fuit, ut dum sacerdos oblationem confrangeret, videbatur quasi Angelus Dei membra fulgentis pueri cultro concedere, et sanguinem ejus in calicem excipiendo colligere, ut veraciter dicerent verbum dicente Domino carnem ejus esse cibum et sanguinem esse potum. In hæc confractione sacerdos vult augere, ibidem debet addere, quia tunc cælestia terrenis mixcentur, et ad orationem sacerdotis cæli aperiuntur. Sacerdote autem frangente, supplex ceterus psallet antiphona, quia patiente dolore mortis omnia tremantis testata sunt elementa.

Oratio vero Dominica pro hoc ibidem ponitur, ut omnis oratio nostra in Dominica oratione elaudatur. Benedictionem vero populi sacerdotibus fundere Dominus per Moysen mandavit dicens : *Loquere ad Aaron et ad filios ejus ; sic benedicetis populo : Benedicat tibi et custodiat te* (Num. vi, 23), et cetera quæ sequuntur. Aaron igitur locum Christi, filii ejus locum presbyterorum portaverunt. Ambobus igitur mandavit Dominus benedicere populum ; sed tamen propter servandam honorem pontificis, sacræ constituerunt canones, ut b longiorem benedictionem episcopus proferret, brevioris presbyter funderet, dicit : *Pax fides et caritas et communicatio corporis et sanguinis Domini sit semper vobiscum*. Nam licet illam benedictionem quam Moysi Deus dicitur et nullus contradicere presbytero potest ; quia cælum et terra transibunt. Hoc ergo ante communionem benedictio traditur, ut in vas benedictum benedictionis mysterium ingrediatur. Jam vero quam dulcis sit anima et corporis sacra communio, Christus verbis evangelicis ostendit dicens : *Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, fiet vobis* (Joan. xv, 7).

Trecanum vero quod psalletur signum est catholicæ fidei de Trinitatis credulitate procedere. Sic enim prima in secunda, secunda in tertia et rursus tertia in secunda et secunda rotatur in prima. Ita pater in Filio, mysterium Trinitatis complectet. Pater in Filio, Filius in Spiritu sancto, Spiritus sanctus in Filio, et Filius rursus in Patre. Sed jam epistola finem accipiat in qua sollempnis Ordo brevi declaratus ostenditur quatenus in sequutura epistola de commune officio donante Domino auribus pandatur. Qui vivit.

tribus constantem orationibus, qualeni videre est in plurimis Sacramentorum libris nos., qualem etiam nunc proferunt adhuc pontifices in quibusdam ecclesiis, cum solemnibus diebus celebrant. E contra vero benedictio presbyterorum unica et brevi perficiebatur oratione.

INCIPIT EPISTOLA SECUNDA

DE COMMUNI OFFICIO.

Quia favente Domino ordinem sacræ oblationis in A priore epistola breviter explananda perstrinximus, nunc diversa Ecclesiæ carismata qua ratione subsistant, juxta quod Dominus nobis intelligere tribuit, brevi paginola commendemus.

Antiphonas vero quas dulci cerimonia psallet Ec-
clesia hinc traxerunt exordium. Rex Salomon cum
domum celeberrimum instruxisset, ibidem cantores
instituit, qui cum diversis organia Dei magnalia de-
cantarent, ut inter reliqua ornamenta quæ fulgebant
in templo, etiam divina eloquia dulci proferrentur
eloquio, ut toto [Leg. tanto] plus delectaretur Dei
verbum, quanto elegantius volvabatur vocis ornatu.
Propter carnalis namque in ecclesia non propter
spiritualis consuetudo est constituta cantandi, ut qui
verbis non compunguntur, suavitate modulaminis
moveantur, pensantes quanta sit dulcedo cælestis
cantici, quando in incolatu hujus sæculi tam elegan-
ter resonat Ecclesia laudes Christi. Antiphona autem
dicta, quia prius ipsa anteponitur, et sic ponetur
psalmi versiculum, cum gloria Trinitatis adnectetur,
quarum quaterna sunt genera, organo ex prophe-
tico, tympano ex evangelii sacro tonitruo, vel com-
passione [Leg. compositione] catholicorum Patrum
pro ordine temporum, vel deprecando, vel nar-
rando, vel laudes divinas tympanizando compo-
sita.

Responsoria vero quæ in divinis officiis die aut
nocte cantantur, de Pentateucho Moysi duxerunt ori-
ginem, quando Pharaone submerso, Maria prophe-
tissa sumens tympanum, præcinebat canticum, et
respondebat populus adunatus in choro. Horum vero
quaterna ratio constat, sicut de Antiphonabus su-
perius continetur. Consuetudo præcineendi et respon-
dendi non solum ad mare Rubrum, sed in multis
Ebræorum gentibus comprobatur, quod plenius
Veteris Testamenti narrat historia.

Sanctus Deus archangelorum in quadragesimo
concinetur et non canticum Zachariæ, quia ista
modulatio deprecabilis est populo, sicut verba texti
ipsius continentur. Et propter hoc non canetur pro-
phetia, propter quod et baptisterium claudetur; sci-
licet quia canonis præcipiunt, vel baptismum qua-
dragesimæ non est.

Oleum autem quod cum chrisma benedicitur, D
voce psalmi ostenditur, qui de Christo profertur
(Psal. XLIV, 8) : *Unxit te Deus de oleo lætitiæ præ
consortibus tuis*, vel illud : *Oleo sancto meo linui eum*
(Psal. LXXXVIII, 21), prius ergo ungebantur veteris
oleo, sic perfundebantur unguento. Specialiter autem
oleum Græce Latine misericordia dicitur, et per
oleum Sancti Spiritus gratia designatur. Hunc enim
liqorem consecravit Deus in Ecclesia ad mystica

A conficienda unguenta, vel præparanda lucerna, vel
fovenda peccaminum vulnera.

Symbolum quoque pro hoc competentibus supra
scripto die tradetur, ut sicut quando dixit Deus Fiat
lux, quod signat illuminatio credulitatis, appareat.
Septima Die benedixit et sanctificavit in requie : ideo
hac die fides populi firmatur, symbolum et lacte
chrismatis enutritur, quia in die septima requies
Christi in sepulcro coletur, et declinante jam die
triumphum resurrectionis illius consecratur. Ideo
autem venientem sacerdotem symbolum tradere, ex-
pandetur super cancellum mollicis plumarum, vel
candida sabana, et deferitur in calicis vascula chris-
matis et olei benedicenda, vel codix sacri Evange-
lii rubro tectus velamine, quia populus ad fidem
B veniens infantie figuram tenet. Sicut enim infans
est tener et novus in corpore : ita caticuminus tener
et novus in fidem, infantis membra super plumacia
ponuntur, ut melius nutriatur. Caticumino blanda
verba Domini proferuntur, quo amplius delectetur.
Non enim potest sustinere fortiora præcepta ante
quam per baptismum Spiritus sancti confirmetur in
gratia. Membra parvoli sabana, id est candido ac vi-
lati linteo exterguntur, ne corium ei lædatur. Ita
caticumino subtilitas fidei aperitur in symbulo, ut per
credulitate tergatur ab omni peccato. Prius linitur
per blanda præcepta, ne exasperetur tener in intel-
ligentia, post modum... per fortiora mandata ut
convalescat per opera. Infans lacte nutritur, et cati-
cumenis chrismate unguetur. Lac ex matris ubera
C suggetur, et chrisma in sinu sanctæ matris Ecclesiæ
consecratur.

Liber autem Evangelii in specie corporis Christi
rubro tegitur velamine, sanguinis signo monstrante.
In calicis autem chrismæ vascula deferuntur, quia
omnia sacramenta baptismatis in Christi passione
firmanant. Vitrea autem vel cristallina vasa chrisma-
tis, claritatem signant baptismatis. Balsamum autem
chrisma conficitur. Lentiscus genus ligni dicitur,
unde risina balsamæ tolletur, de hoc lentisco in
cruce dominica illa pars fuisse traditur, ubi sanctas
manus Domini clavo confixit impius, perficitur. Ideo
et risina ligni ipsius dispensante... etiam ab antiquis
temporibus imprimatis... transfundetur. Angelus
enim Dei ad secreta super altare tamquam super mo-
numentum descendit, et ipsam hostiam benedicit,
instar illius angeli qui Christi resurrectionem evan-
gelizavit. Tunc libera lingua, et voce clara omnia
cantica quæ in quadragesima fuerunt sub silentio
clausa recipiuntur, et submersio Pharaonis et San-
ctus de cælis et alleluia cum gaudiis quia surrexit
Dominus. Media autem nocte in officio consumma-
tur, quia media nocte fregit infernum Salvator, tunc
ab ore fidelis populi Agni caro comeditur, et sanguis

dulciter bibetur, per quod omnis mundus pretio præclaro redimitur, atque illico discitur ut auroris tantæ diluculo laus resurrectioni Domini claro cantico cum benedictionibus celebretur.

Palleum vero in pascha cum tintinnabulis Eucharistia velatus instar veteris testamenti, ubi tonica sacerdotis plena tintinnabulis signans verba prædicationis ostenditur. Præcinctio autem vestimenti candidi quod sacerdos baptizaturus præcingitur in signa sancti Joannis agetur, qui præcinctus baptizavit Dominum. Albis autem vestibus in Pascha induetur secundum quod angelus ad monumentum albis vestibus cerneretur. Albæ etenim vestis exultationem significant.

Casula quam amphibalum vocant, quod sacerdos induetur, tota unita per Moysen legiferum instituta primitus demonstratur. Jussit ergo Dominus fieri diasimilatam vestimentum, ut talem sacerdos induerit, quale indui populus non auderetur. Ideo sine manicas, quia sacerdos potius benedicit quam ministrat. Ideo unita prinsecus, non scissa, non aperta; quia multæ sunt Scripturæ sacræ secreta mysteria, quæ quasi sub sigillo sacerdoti doctus debet abscondere, et unitatem fidei custodire, non in hærese vel schismata declinare.

Palleum vero quod circa collo usque ad pectus venit, rationale vocabatur in vetere testamento, scilicet signum sanctitatis super memoriam pectoris, dicente propheta ex persona Domini *Spiritus Domini super me. Et post pauca, ut ponerem gloriam lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu (Isai. LXI, 3)*. Palleum laudes pro spiritu mæroris. Quod autem collo cingit, antiquæ consuetudinis est, quia reges et sacerdotes circumdati erant palleo veste fulgente, quod gratia præsignabat. Quod autem fimbriis vestimenta sacerdotalia adnectuntur, Dominus Moysi præcepit in Numeris, ut per quatuor angulos palleorum filii Israel fimbrias facerent, ut populus Domini non solum opere, sed etiam et vestitu mandatorum Dei signum portaret.

Manualia vero, idest manicas induere sacerdotibus mos est instar armillarum, quas regum vel sacerdotum brachia constringebantur. Ideo autem ex quolibet pretioso vellere, non metalli duritia extant, vel ut omnes communiter sacerdotes, etiam minoris dignitatis in sæculo facilius inveniant.

^a Id est breves orationes illæ quæ a verbo *Sanctus* incipiebant, quales cantabantur ante prophetiam, ante et post Evangelium.

NOTA. In hac S. Germani *Expositione* recudenda Mabillonianum exemplar, sive, quod idem est, codicem Augustodunensem de verbo ad verbum exscripsimus. Menda igitur quibus non semel syntaxis læditur, cui par est tribuat lector benevolus. *Edit.*

A Vestimentum parvolum, quod non sit in alio uso, nisi ad frequentandum sacrificium, vel significat quod non graventur manus nostræ honoribus sæculi, sed circumdentur subtilia exercitia mandatorum Dei. Prohibet autem manica tonica ne appareat vile vestimentum, aut quocumque indignum tactum sordium super divina sacrificia, quo manus immolantes discurrunt.

Albas vero, quas levitæ utuntur, ideo statuerunt patres, quia in vestimento tincto non sic apparet cito macula quomodo in albo: et minister altaris ideo utitur, ut observet et caveat omnem maculam, et nullatenus vestimenta ministrantium vel levioere tacta appareant sordida; sed candida sint exterius veste, interius mente. Sirico aut vellere fictur, quia Dominus sacerdotibus ideo exinde habere indumenta mandavit, ut eorum vestis spem resurrectionis ostenderet. Sirico enim de ligno per verme fictur. Vermis post mortem procedit in alate, et post occasum et volatum figurans Christum, qui ex ligno crucis quiescens in sepulchro tamquam vermis clausus in sacco angusto, surrexit de tumulo, et ad cælos sumsit volatum. Alterius vero velleris alba innocentiam tantum vitæ demonstrant. Alba autem non constringitur cingulo, sed suspensa tegit levitæ corpusculum, quia omnis conversatio Levitica in desiderio cælestis patriæ a terrenis operibus debet esse suspensa, nec cingulo peccatorum constricta.

Stola autem quam super alba diaconus induit, significat subtilitatis intelligentiam in divina mysteria, licet veteri stola induentes gaudium solemnitate se habere monstrabant. Et pro hac causa in quadragesima pro humiliatione non utetur, sicut nec alleluia in nostra Ecclesia, Sanctus, vel prophetia, hymnum trium puerorum, vel canticum Rubri maris illis diebus decantantur. Stola alba namque angelus præcinctus apparuit quando sedens in monumento Domini, solemnitate resurrectionis illius nunciavit. Ideo in Quadragesima prohibendum hæc cantica, quia cælestia et angelica sunt. De cælis enim columna ignis in nocte, et columna nubis in die, angelus in camino flammæ in cælis audita est. Alleluia vel Sancti^a tacentur ergo in poenitentia, ut nova fiant in Resurrectione dominica quando reserantur et baptisma. Oportet ergo levita cælestem cantet canticum.